

- Redactioneel
- Elke ontdekking is een overwinning Maarten de Jongh
- Natuureducatie maakt blinden zelfstandiger Jet Béneker
- Natuur- en Milieu-educatie en gehandicapten Jaco Wijsman
- Een dagje Groeneveld Kees v.d. Meiden
- Zeer moeilijk lerende kinderen en natuur- en milieueducatie Heleen Sandbrink
- Een manier van werken met R. van Holsteyn en M. van Remmen
- Milieu-educatie op het Instituut voor Individueel Onderwijs T. Kuypers
- Natuur- en milieueducatie op een ZMLK-school E. Revekamp en R. Lamme
- Een afvalles met een ZMLK-groep Jeanette Janse
- Stichting Groen en Gehandicapten vol initiatieven Maarten de Jongh
- Aanwinsten Maarten de Jongh

FOTOVERANTWOORDING

De foto's bij het artikel "Elke ontdekking is een overwinning" zijn van B. van Minderhout.

Alle overige foto's in dit nummer zijn van Tess van de Keer.

Er zijn veel kinderen die op een gewone basisschool niet op hun plaats zijn. Zij kunnen daar door een afwijkend gedrag, een handicap of een ontwikkelingsstoornis niet optimaal begeleid worden. Voor deze kinderen zijn er scholen voor speciaal onderwijs.

Ook deze scholen maken veelvuldig gebruik van het aanbod van de natuur- en milieueducatieve centra in ons land. Deze centra kijken echter meestal in de eerste plaats naar de basisschool als zij nieuwe projecten ontwikkelen. Leerkrachten uit het speciaal onderwijs moeten de projecten dan vaak zelf "werkbaar" maken voor hun leerlingen. De redactie heeft een telefonisch onderzoekje gehouden bij diverse natuur- en milieueducatieve centra over de contacten met het speciaal onderwijs.

Een paar reacties over de leerkrachten die werken in het speciaal onderwijs: "Ze kunnen goed improviseren", "Ze zijn enorm creatief", "Ze passen het zelf aan" en "Ze pakken gewoon een lager nivo".

Al bij al veel complimenten voor de leerkrachten, maar er was ook duidelijk uit op te maken dat deze scholen veel meer voorwerk moeten verzetten, willen ze aan de slag gaan. En dat is voor velen ook een belemmering. De ene leerkracht kan inderdaad zo een lager nivo pakken, maar de leerlingen van een andere leerkracht vinden het dan plotsteling te kinderachtig. Hun probleem is bij voorbeeld alleen het taalnivo.

In dit themanummer ervaringen van mensen met het speciaal onderwijs en verslag van projecten die apart voor het speciaal onderwijs gemaakt zijn.

De redactie hoopt dat deze artikelen een aanzet zullen zijn voor meer aandacht voor het speciaal onderwijs. Stuur uw ervaringen op naar de redactie!

De redactie

ELKE ONTDEKKING IS EEN OVERWINNING

Op het gebied van natuur- en milieueducatie voor slechtzienden is weinig gepubliceerd. Vaak wordt aangenomen dat veel van wat voor blinden geldt ook op slechtzienden van toepassing is. Niets is minder waar. Zij kunnen immers zien, zij het dat het zien beperkt is.

Maarten de Jongh heeft veelvuldige contacten met een school voor slechtzienden. Hij sprak erover met enkele leerkrachten van de school en voegde zijn eigen ervaringen aan deze bijdrage toe.

BASISKENNIS ONTBREEKT VAAK

"Vorig jaar had ik een kind in de klas. Komt zo van de boerderij. De kippen zitten er als het ware in de slaapkamer. Dat kind tekende maar steeds kuikentjes met vier poten. Toen ik vroeg waarom ze dat deed, zei ze: Ik heb echt wel goed gekeken hoor. Maar die kuikentjes liepen zo vlug. Ik dacht dat ze wel vier poten zouden hebben.

Toen zijn we samen gaan kijken. Ze heeft er een vastgehouden. En toen zag ze het. Op dat moment wist ze het pas, maar wel voor altijd. Want als deze kinderen iets ontdekken, vergeten ze het nooit meer. Weet je wat het met ze is? Je moet ze er als het ware op vastpinnen. Als

begeleider moet je samen met het kind naar oplossingen zoeken. Je neemt namelijk al snel teveel basiskennis aan." Aan het woord is Iet van Ek, in de goede zin van het woord vergroeid met de school voor slechtzienden in Zeist.

HOE ZIET EEN BOOM ER UIT?

Tijdens ons gesprek blijkt duidelijk dat er bij slechtzienden van een geheel andere aanpak wordt uitgegaan dan bij blinden. "Bij de omgang met slechtzienden" moet je steeds op je qui vive zijn. Dingen die voor ons vanzelfsprekend zijn, zeggen slechtzienden vaak niets", vertelt Eva van den Berg, leerkracht van de aanvangsgroepen. "Als je ze bijvoorbeeld het woord bos leert, merk je dat al. Ze hebben dan al vaak plaatjes van een boom gezien. Maar ze herkennen hem niet. Dan moet je echt naar buiten gaan. Want veel kinderen weten niet wat een stam is. Hoe die er uit ziet. Dat er bladeren aan een boom zitten. En waar zitten die bladeren?"

ZELF ONTDEKKEN

Er zijn slechtziende kinderen die absoluut niets in het platte vlak herkennen. Hoe mooi en duidelijk de platen vaak ook zijn. Het blijkt ook dat ze pas gaan tekenen als ze

dingen in handen hebben gehad. En dan kunnen ze er vaak geen genoeg meer van krijgen. Alle nieuwe dingen die ze op een natuurwandeling ontdekken, zijn belevenissen die ze met anderen willen delen. Alle familieleden worden van elke ontdekking bij thuiskomst deelgenoot gemaakt. Het weekend nadat de kinderen van deze school een natuurpad van het centrum voor natuur- en milieueducatie in het Zeister Bos hebben gelopen, gaat de hele familie die wandeling maken. Met het opdrachtenboekje er bij. En dan is de slechtziende de trotse gids.

SCHOOLBIOLOGIE

Alle leerkrachten van de school zijn trouwens enthousiast over de mogelijkheden die het Zeister centrum voor natuur- en milieueducatie aanbiedt. Van elke mogelijkheid wordt dan ook dankbaar gebruik gemaakt. Komt er een dier in de school, dan gaat het de hele school door, van aanvangsgroep tot en met mavo. Een hoogtepunt in het schooljaar is het bezoek dat de schoolbioloog met kleine huisdieren aan de school brengt.

Eva van den Berg: "Veel slechtziende kinderen zijn ontzettend bang voor dieren. Ze zijn door een geforceerde of onhandige confrontatie angstig geworden. Maar de schoolbioloog komt er mee naar je eigen vertrouwde omgeving. En dan mag je de dieren voelen en knuffelen. Dan blijkt ineens dat het eigenlijk helemaal niet eng is. Zulke belevenissen zijn van onschatbare waarde." Anneke van Millingen, leerkracht van de middengroepen vult aan: "Het centrum voor natuur- en milieu-educatie is ons tankstation. Wij worden er door gestimuleerd. En de kinderen worden jaarlijks

enthousiaster. Dat merken we goed. Biologie wordt op de mavo ook steeds vaker als examenvak gekozen. Terwijl het jaren een toer was ze voor dit vak te interesseren."

ENTHOUSIAST

Slechtziende kinderen blijken trouwens toch enthousiaster de natuur te verkennen dan goedziende kinderen. Logisch, want elke nieuwe ontdekking, hoe klein ook is een grote overwinning. Dat enthousiasme heeft een wisselwerking. De leerkrachten en andere begeleiders worden er door gestimuleerd bepaalde zaken nog verder met ze te onderzoeken. De materialen van schoolbiologie geven dan ook maanden mogelijkheden tot nieuwe ontdekkingen. Begrijpelijk, een goedziend kind neemt immers van jongsaf onbewust constant nieuwe dingen waar. Bij een slechtziende is dat heel anders. Als je daar niet mee de wei in gaat, weet hij als volwassene nog niet hoe een boterbloem er uit ziet.

KLEURENBLIND

Op de school is een aantal kinderen ook totaal kleurenblind. Iet van Ek: "Wat zie je dan gebeuren? Zo'n kind plukt uitgebloeide paardebloemen die

in het pluïs staan voor je. Dat spreekt aan, die kleine pluïjsjes. Maar neem nu de bloembollenvelden. Dat zegt een slechtziende niets. We hadden het op school over bollen. Op water gezet, doorgesneden, getekend. Dat was een belevenis voor ze. Toen werd het paasvakantie. Wie gaat er naar de bollen?, vroeg ik. Zegt zo'n kleurenblind meisje: Daar zijn we geweest. Ik snap niet wat ze er aan vinden. Amerikanen, Japanners; overal komen ze vandaan. En wat zien ze? Rechte staken op een rijtje. En dan lagen er van die bergjes. En die stonken nog ook. Ik vind het zonde van het geld om daar heen te gaan."

Er zal op de school nooit worden verzuimd elk jaargetijde aan den lijve te ondervinden. Dan herkennen ze de elementen. Bij de herfst horen vruchten, gevallen bladeren, paddestoelen. Bladeren en vruchten worden dan ook ijverig verzameld. Op school wordt er van alles van gemaakt. Kleurenblinden maken fantasistische herfsttekeningen in zwartwit. Ze spelen met de kennis die ze hebben opgedaan. En al doende ontdekken ze weer nieuwe dingen. Een dennekegel gaat open als hij binnen ligt.

En de gezochte bladeren krullen om.

OMGAAN MET PLANTEN

In contacten met oud-leerlingen ervaren de leerkrachten hoe waardevol het plezier beleven aan de omgang met planten en dieren voor slechtzienden is. Vooral op planten blijken ze gek te zijn. Aan veel soorten ontspanning kunnen ze niet mee doen. Maar ze hebben wel een moestuintje waar ze onnoemelijk veel vreugde aan beleven.

Ze hebben thuis een vensterbank vol met de mooiste planten of een aquarium. En ze blijven er van leren. Door steeds maar weer te kijken. Daar kan geen boek met de mooiste platen tegenop. Anneke van Millingen: "Ik heb een kind in de klas, die noemt zich de plantendokter. Als die in het weekend thuis komt, verzorgt hij alle planten. Een plant in een te kleine pot? Dan moet hij gelijk verpot worden. En stekken doen deze kinderen bij het leven." Vaak blijkt ook dat het beheersen van dit soort vaardigheden ook voor de sociale contacten belangrijk is. Met verbazing kijken burens naar de mooie planten in de vensterbank. Er wordt gevraagd hoe de planten zo goed gehouden worden. Dan worden er stekjes uitgedeeld, compleet met advies hoe er verder voor moet worden gezorgd. Dat geeft een stuk erkenning en dat is van groot belang. Want nu kun je meepraten over de dingen.

STAP VOOR STAP

Sprekend over het gebruik van werkbladen buiten, komen duidelijke beperkingen ter sprake. Met jonge kinderen kan beter geen werkblad gebruikt worden. Ze moeten eerst gewoon zelf leren kijken, ontdekken en ervaren. Zo'n werkblad er

bij eist in het begin nog teveel energie. Maar wat oudere kinderen vinden een werkblad juist fijn. Want hierin komen leuke aspecten aan de orde die anders geen of onvoldoende aandacht krijgen.

In ons gesprek komt steeds weer het belang van het stap voor stap leren om de hoek kijken. Er mag bij het leren herkennen geen fase worden overgeslagen. Dat kost natuurlijk erg veel tijd. Maar het is goed geïnvesteerde tijd die duidelijk tot resultaten leidt.

WAAR LET JE OP

Als je als begeleider een te grote stap maakt, geven slechtzienden dat direct aan. Het is zaak dan direct op zo'n opmerking in te gaan. Je moet vooral ook de tijd nemen, je niet laten leiden door je horloge, maar door de opmerkingen en reacties van de groep. Ze hebben de tijd en willen ervaren. Kom tijdens een les of excursie vooral niet met veel namen voor de dag. Beleef en ervaar het vooral samen met hen, kijk als het ware mee en sla geen fase over. Ga op elke opmerking, hoe klein ook, altijd serieus in. Belangrijk is ook dat je slechtzienden de dingen laat zien die dichtbij zijn. Al zijn geen twee oogafwijkingen gelijk. Want sommigen zien als het ware een vlieg op de Domtoren. Nestkastjes aan de bomen zien de meesten niet. Een vliegende vogel missen ze. De kroon van een boom zien ze ook niet.

Anneke van Millingen: "Toen aan een kind werd gevraagd wat een boom is, was het antwoord: Een rot ding, want daar stoot je je altijd tegen."

Eva van den Berg vult aan: "Je moet ook vaker stilstaan dan je gewend bent. De groep dicht bij hetgeen je wilt laten zien brengen. Wijs niet zo maar naar een berk, maar laat ze de stam van dichtbij zien. En laat ze kijken wat er onder de boom ligt."

Dat stimuleren van het kijkgedrag is dan ook fundamenteel bij een ontdekkingstocht buiten. Daar is op deze school de hele werkwijze op gericht.

De ogen worden niet beter, maar ze gaan wel beter zien. Een ander punt waar zeker rekening mee moet worden gehouden is de lengte van een excursie of andere activiteit. Om iets waar te kunnen nemen, moet heel intensief gekeken worden. Dat kost veel energie. Weersomstandigheden spelen bij het buitenwerk zelden een rol. Een uitzondering vormt zonnig weer na sneeuwval. Bij dergelijke omstandigheden is het zinloos met slechtzienden naar buiten te gaan. Wellicht denken velen er goed aan te doen tijdens een buitenactiviteit wat extra hulpmiddelen mee te nemen. Het tegendeel blijkt waar. Ze willen het zó zien. Wel nemen ze als het kan iets kleins graag mee om het thuis nog eens goed te bekijken. Zo is er ook geen behoefte aan een speciaal opgezet natuurpad voor slechtzienden. Iets dat voor blinden wel belangrijk is. Slechtzienden gaan zelfs niet graag naar een blindentuin. Ze kunnen het immers best zien! Veel liever doen ze mee aan activiteiten die ook voor goedzienden zijn gemaakt. De echte leefwereld verkennen. Dat is het. Buiten staan de planten immers ook niet geselecteerd op een rijtje!

Maarten de Jongh

NATUUREDUCATIE MAAKT BLINDEN ZELFSTANDIGER

Op de Brailleschool en de school voor slechtzienden van het instituut Bartiméus in Zeist werkt sinds twee jaar Hans Schuman. Een man met een weinig voorkomende combinatie van kwaliteiten. Na een onderwijzersopleiding en een jaar onderwijskunde behaalde hij via het leerlingstelsel het diploma vakbekwaam hovenier. Met een pedagogisch-didactische achtergrond en drie jaar ervaring als hovenier op zak kwam hij twee jaar geleden bij Bartiméus in dienst. Wij spraken met hem over zijn ervaringen.

ONDERDEEL VAN ALGEMENE TECHNIEKEN

Voordat Hans Schuman bij Bartiméus kwam, was door iemand anders al een aanzet gegeven voor het tuinieren met kinderen. "Het eerste jaar dat ik hier werkte ontbrak de accommodatie om mijn plannen te verwezenlijken. Ik heb toen een evaluatie geschreven. Daarna is een aantal belangrijke wensen van mij vervuld. Wat ik nodig had om het vak inhoud te geven, is er nu", vertelt Hans.

Hans werkt met groepen uit het voortgezet onderwijs. Op beide scholen betreft dat de hele afdeling algemeen vormend onderwijs en de aanvangsklassen van de mavo. Het ligt in de bedoeling dat op Bartiméus het tuinieren in de breedste zin des woords als vak ontwikkeld wordt. Het kan dan wel niet in het examenpakket worden opgenomen, maar zal wel een plaats krijgen in het schoolwerkplan.

Hans Schuman hierover: "Het voordeel van een school als deze is, dat je een aantal vakken in kunt voeren, die je op andere scholen niet aantreft. Denk maar aan zelfstandigheidstraining en mobiliteitstraining bijvoorbeeld. Dat is het speciale van speciaal onderwijs. Een aantal

dingen waar de leerlingen in het reguliere onderwijs spelenderwijs mee in contact komen, moet je bij onze leerlingen echt aanreiken en letterlijk in handen geven." Het vak algemene technieken is de laatste jaren steeds meer ingevoerd. Eigenlijk is het een uitbreiding van het vroegere vak handenarbeid, maar dan meer naar technische onderdelen toe. De leerlingen op Bartiméus krijgen bijvoorbeeld technieken als houtbewerking, metaaltechniek en fietsrepareren. Men kwam toen op het idee ook het omgaan met planten in dit vak op te nemen.

KAS ONMISBAAR

Het is niet vanzelfsprekend dat blinde kinderen in het voortgezet onderwijs het traditionele biologie-onderwijs krijgen. Meestal behelst het alleen menskunde. Een verdere uitbreiding hangt heel nauw samen met de belangstelling van de betreffende leerkracht. Het aantal leerlingen dat dan ook biologie opneemt in het examenpakket is met name op de Brailleschool heel laag. Hans Schuman: "Dit jaar is een aantal onmisbare voorzieningen getroffen. Er is een kas gebouwd en de binnentuinen bij de slechtziendenschool zijn opnieuw ingericht. De voetpaden

zijn uitgebreid, er is een vijver aangelegd en er zijn bloembakken gemaakt. De bedoeling is nu dat er de komende jaren een assortiment planten in komt dat interessant is voor onze leerlingen." In de kas waar momenteel verwarming in wordt aangelegd, krijgen de leerlingen in ieder geval veel meer mogelijkheden tot actief bezig zijn dan ze ooit hadden. Voorheen werd er in een gewoon klaslokaal gewerkt, waar het licht, de temperatuur en de vochtigheidsgraad met name in de winter verre van optimaal waren. Met een verwarmde kas bestaat nu de mogelijkheid een aantal planten goed over te houden. Bovendien kunnen nu de hele winter allerlei proefjes en onderzoekjes worden gedaan en kan er veel vroeger gestekt en gezaaid worden.

ZELF ERVAREN

"Gewassen als tomaten, paprika's en aubergines kunnen we straks ook veel langer vruchten laten dragen. Elke keer als de leerlingen de kas inkomen, willen ze eerst kijken of die vruchten gegroeid zijn of al geplukt kunnen worden. Ook het ervaren van groeiprocessen gaat door het steeds beschikbaar hebben van levend materiaal veel beter. Biologie uit een boek kunnen we voor blinde kinderen namelijk vergeten. Hoe meer levend materiaal je direct beschikbaar hebt, hoe meer het gaat leven voor onze leerlingen", vertelt Hans Schuman.

VAKOVERSCHRIJDENDE DOELSTELLINGEN

De bedoeling van het werk is zeker niet een beroepsopleiding te gaan geven. Tesamen valt er een drietal aspecten te onderscheiden. Ten eerste is het een belangrijk deel van de maatschappelijke werkelijkheid. Ziende kinderen komen

daar spelenderwijs mee in aanraking. Bij blinden en slechtzienden moet dat wat nadrukkelijker naar voren worden gebracht. Verder kun je met name voor blinden stellen dat dit vak de ordening van de wereld voor ze vergroot. Door ze te leren optimaal gebruik te maken van andere zintuigen wordt geprobeerd structuren aan te brengen. Zo wordt getracht duidelijk te maken dat er veel soorten bomen zijn die op allerlei plaatsen staan. Dat kan bijvoorbeeld uitstekend op basis van de gegroeefdheid van de stam, op blad- en knopvormen en op geur. Ook het emotionele aspect is belangrijk. Het plezier beleven aan het waarnemen van verschillen, het opsnuiven van geuren of de merkwaardige vorm van bepaalde vruchten zijn van groot belang.

OOK VOOR THUIS

Er is nu een jaarrondprogramma ontwikkeld voor het omgaan met kamerplanten, sier- en voedingsgewassen. In het voorjaar van 1988 wordt ook begonnen met schooltuintjes. Hans Schuman: "Het leuke is dat de kinderen straks ook hun zelf geteelde groenten in de keuken kunnen verwerken. Dat valt namelijk onder zelfstandigheidstraining."

Er wordt ook aan gedacht eenjarigen te gaan kweken. Een plant als bijvoorbeeld de wonderboom is voor zo iets natuurlijk heel geschikt. Die groeit in één jaar manshoog op. Zulke planten worden trouwens ook mee naar huis genomen om in de tuin te zetten. Ook kamerplanten zijn heel geliefd. In de kas wordt heel veel gestekt om straks thuis neer te zetten. Er zijn kinderen waar de kamer vol staat met kamerplanten. Bij blinde kinderen zag je voorheen bijna geen planten op de kamer.

Nu is dat heel anders.
"Het kost wel tijd om een goed assortiment op te bouwen. Zo hebben we nu weer een bladbegonia-soort er bij waarvan de haren op het blad tot punten zijn uitgegroeid. De eerste keer dat een groep blinde leerlingen hier kennis mee maakte, werd direct de naam "braillebladbegonia" gekozen", vertelt Hans Schuman.

ANGSTGEVOELENS WEGNEMEN

Bij de keuze van de planten speelt ook de relatie tussen dieren en planten en het bestaan van kringlopen in de natuur een rol. Zo denkt Hans dat een bijenstal in de toekomst een zinvolle uitbreiding kan zijn. Er bestaan ook plannen fruit aan te planten. Dat zal dan leifruit worden, omdat dat heel eenvoudig af te tasten is.

Een probleem dat ook de aandacht heeft, is het gegeven dat met name blinde kinderen moeten wennen aan het hanteren van onbekende dingen. Bij het behandelen van paddestoelen bijvoorbeeld betasten sommige kinderen ze heel onbevangen, terwijl anderen elke keer weer iets moeten overwinnen. Het kwijt raken van angstgevoelens is alleen maar gunstig voor de zelfstandigheidsbevordering.

Pratend met Hans Schuman merk je dat hij de filosofie van ontdekkend leren, die bij schoolbiologie zo'n grote rol speelt, van harte onderschrijft: "Bij een biologie-methode kun je als leerkracht tevreden zijn met die methode. Maar ik denk dat het geen goede manier van werken is. Ook al zien kinderen perfect, dan nog is het veel beter met levend materiaal te werken. Geef ze bij het onderwerp bloembollen zo'n bol in handen. Laat hem doorsnijden en van binnen bekijken. Dan zijn de leerlingen stomver-

baasd dat de complete bloem al in zo'n bol aanwezig is.

THEMATUINEN

Op de slechtziendenschool zijn zeven binnentuinen, die straks elk een eigen thema krijgen. Zo wordt elk tuintje herkenbaar voor de leerlingen. De bedoeling is te komen tot een geurtuin, een rozentuin, een tastuin, een eenjarigen- en geraniumtuin (met name de geurende soorten), een vijvertuin, een snijbloementuin en een kruidentuin. Voor ons lijkt een vijvertuin een merkwaardige keus.

Hans Schuman hierover: "Water vinden ze iets bijzonders. Daar willen ze kennis mee maken. In het water groeien andere planten met andere vruchten en bladeren die aangepast zijn aan een andere levenswijze. Bovendien spelen ook hier dieren een rol. Want nu kun je tenminste een kikker horen kwaken. Dat is en blijft een hele ervaring voor onze leerlingen."

VERHEUGENDE ONTWIKKELING

Veel plezier beleven de leerlingen ook aan de creatieve verwerking van bloemen en vruchten in bloemstukjes, collages en dergelijke. De resultaten hierbij zijn frappant en een opmerking als "het is net zo mooi als uit de winkel" stimuleert natuurlijk geweldig.

Wie Hans Schuman zo hoort praten over zijn plannen en de hem geboden mogelijkheden, moet constateren dat Bartiméus met dit projekt een voortrekkersrol vervult. Vanuit de besturen en de schoolleiding wordt het grote belang van dit werk ingezien. Een verheugend verschijnsel in een land waar natuur- en milieueducatie maar al te vaak als een sluitpost wordt gezien.

Jet Béneker

NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE EN GEHANDICAPTEN

Op 18 november jl. werd in Groesbeek een studiedag gehouden. Het IVN, de WVS en de Stichting Werkenrode boden een programma aan met lezingen, workshops en discussies. Ongeveer 50 mensen waren enthousiast aanwezig. Mensen uit de gehandicaptenzorg, uit de kinderboerderijenwereld en uit de tuinen-, opleidings- en vrijwilligerssfeer.

Piet Steltman hield als dagvoorzitter een korte inleiding. Vanuit zijn ervaring met de wereld van de gehandicapten gaf hij aan dat wij de wereld om ons heen inrichten naar de niet-gehandicapten. Gehandicapten kunnen daardoor moeilijk meedoen aan activiteiten in de natuur. Wij zijn zelfs nauwelijks in staat, zo lijkt het, om met de gehandicapte medemens rekening te houden in onze activiteiten.

PRAKTIJK

Herman Berteler gaf in zijn betoog aan "wat je zoal beleeft als gehandicapte. Wat heb je aan tuinieren, werken met dieren en excursies?" Enkele praktijkvoorbeelden werden opgesomd. Hemiplegiepatiënten, die thuis tuinieren, trainen zo op hun motorische handicap. Dauw en vocht wordt heel intens door blinden en doofblinden beleefd. Zelf planten en produceren wordt belangrijk door waardering uit de omgeving. Belangrijk aspect bij het tuinieren met verstandelijk gehandicapten is. o.a. dat gewerkt wordt aan het bevorderen van een goede uitgangshouding, het gevoel van eigenwaarde van de persoon, aan ontspanning e.d. Dat kan betekenen ventileren of kanaliseren en uitdrukken van bepaalde hevige effecten zoals agressiviteit (via

grondwerk of houthakken), schuldgevoelens, zelfvernietigingsdrang, verzamelzucht, minderwaardigheidsgevoelens, identiteitsproblemen e.a. Het werken met gehandicapten leert de begeleider én gehandicapte. De blinde dame riep uit bij het betasten van een plantmuur 'wat is dat mooi'. Daar word je zelf stil van als je die muur veel minder gevoelsmatig met je ogen bekijkt.

Herman Berteler eindigde met "Zij die van tuinactiviteiten, tuinbouwinstellingen en natuur- en milieueducatie en gehandicapten een probleem maken, presenteren hun eigen onmacht".

GEEN BELEIDSPLAN

John van Kruijsen vertelde over zijn ervaringen met natuur- en milieueducatie met dove kinderen in de werkweken van School in Bos en Landschap. "Wel eens een volmaakt mens ontmoet? En- hoe beviel dat?" Eigenlijk is 'gehandicapt' zijn dus regel. In de nme-wereld is de gehandicapte mens nauwelijks bekend. Er is geen beleidsplan, geen duidelijkheid in doelgroepenkeuze als het gaat om werken met gehandicapten. Het zal nodig zijn het gemeenschappelijk belang van gehandicaptenzorg en natuur- en milieueducatie-organisaties aan te geven. Tevens is een interne en

externe zending nodig op basis van praktische voorbeelden. Instituten moeten hun werknemers de ruimte geven op de werkvloer om met gehandicapten in de natuur te werken. Op de werkvloer is het nodig je te verplaatsen in de eigen leefwereld voor de mensen binnen je doelgroep. We zullen zelf moeten leren communiceren. "Waar voor ons de gesproken taal vrijwel altijd het eerst en belangrijkste voertuig is om gedachten en ideeën op anderen over te brengen, hebben meer bepaalde groepen gehandicapten hun communicatiemogelijkheden noodgedwongen uitgebreid met expressievormen die bij ons slechts intermediair aanwezig zijn." Op de werkvloer zal men tevens rekening moeten houden met een te wijd uiteenlopende mogelijkheid van mensen met verschillende handicaps. De praktische educatieve situatie dient afgestemd te zijn op de fysieke en intellectuele mogelijkheden van de doelgroep. Tenslotte zal ook de werkvloer zelf zodanig aangepast moeten worden dat ook groepen gehandicapten van te vermijden risico's worden gevrijwaard.

MIDDAGPROGRAMMA

In de middag werd gewerkt met gehandicapten. Lichamelijk gehandicapten en tuinieren in de model-tuin te Werkenrode, lichamelijk gehandicapten en werken met dieren te Werkenrode en geestelijk gehandicapten een excursie in het bos.

De workshop tuinieren maakt duidelijk welke mogelijkheden de rolstoeler en de stokloper heeft in tuinieren. Als de planten maar op de juiste hoogte staan en de paden ruim genoeg zijn, levert tuinieren alleen maar vreugde op.

De workshop dieren leerde ons dat zelfs met eenvoudige middelen (konijnen, kippen en cavia's) lichamelijk gehandicapten zeer enthousiast aan

het werk zijn. Te denken valt aan het verzorgen van dieren (ook stront ruimen), communiceren (aaien, pakken) en praten over dieren, omgeving en mens.

Onder leiding van vrijwilligers van de IVN-afdeling Nijmegen werd in het bos gewandeld met zwakbegaafden. Naast de gemeenschappelijke verblijfs- en werkruimte ligt het bos. Met veel geduld, enige takken met besjes als beginmateriaal en de paddestoelen in het bos werd een leerzame excursie gehouden: voelen, praten, ruiken en proeven. De excursie eindigde met de vraag "Wanneer kom je terug?"

Daarna werd op basis van ervaringen verder gepraat. Een levendige discussie leverde een aantal conclusies en directe werkcontacten op:

- er blijkt zowel in de gehandicaptenzorg als in de natuur- en milieueducatie interesse in een vorm van samenwerken
- 'NME en gehandicapten' moet meer bekend worden
- in het reguliere onderwijs (en opleidingen) meer natuur- en milieueducatie met gehandicapten inbouwen
- op een landelijke kinderboerderijendag een thema nemen als 'werken met en door gehandicapten'.

Daarnaast ontstonden spontaan werkgroepjes. Zo kent de IVN-afdeling Nijmegen een groep vrijwilligers die begeleiders in het gehandicaptenwerk wil helpen met natuur- en milieueducatie. Bovendien wordt een publicatie voorbereid over het werken met gehandicapten in de natuur- en milieueducatie. Deze succesvolle dag werd afgesloten met de enthousiaste kreet 'Laten we aan het werk gaan!'

Jaco Wijsman

EEN DAGJE GROENEVELD

Kasteel Groeneveld is het Nationale Centrum voor bos, natuur en landschap van Staatsbosbeheer. Het heeft de taak voorlichting en educatie te geven over natuur en omgeving.

Naast tentoonstellingen over bos, natuur en landschap en de rol van de mens daarin, verzorgt en ontwikkelt het centrum educatieve programma's voor scholen, die in grote getale het kasteel bezoeken. Zo zijn er dagprogramma's over natuur, landschap en afval en worden er lesbrieven ontwikkeld bij de diverse exposities in het kasteel.

EEN DAGJE GROENEVELD

"Mensen stimuleren in interesse voor en betrokkenheid bij de omgeving om te komen tot een samenleving waar natuurlijke ontwikkelingen en menselijk handelen in harmonie zijn". Zo zou je het hoofddoel van natuur- en milieueducatie kunnen verwoorden. Het betreft hier een maatschappelijk proces waarin educatieve activiteiten een stimulerende rol kunnen spelen.

Het centrum voor bos, natuur en landschap ontwikkelt daartoe educatieve programma's voor verschillende nivo's in het onderwijs. Daar hoort ook het speciaal onderwijs bij, waarvoor in samenwerking met het MLK-onderwijs het "Dagje Groeneveld" werd ontwikkeld. "Een kennismaking met de natuur": zou je dit programma ook wel kunnen noemen. Het begripsnivo is gesteld op dat van 9-jarigen.

De kinderen die het programma volgen ervaren "de natuur" direct en zijn er actief mee bezig.

INDELING VAN HET PROGRAMMA

In de structuur van het programma is uiteraard rekening gehouden met de doelgroep. De inhoud sluit direct aan op de belevingswereld van het kind en er is geen sprake van abstra-

hering van begrippen. Afwisseling van methodieken houdt de aandacht vast. Dat geldt voor elke voorlichtingsactiviteit voor kinderen, maar voor groepen uit het speciaal onderwijs in het bijzonder. Daardoor worden aspecten van de natuurlijke omgeving telkens op een andere manier gepresenteerd:

10.00 uur
een korte inleiding en een diaserie

10.45 uur
opdrachtenwandeling door het bos

12.00 uur
poppentheater "Boom in ademnood"

12.45 uur
lunch

13.30 uur
het maken van een boom

14.30 uur
opdrachtenwandeling door het kasteel

15.30 uur
afsluiting

DE DIASERIE

In het diaklankbeeld wordt eerst de omgeving in zijn

geheel gepresenteerd. Een luchtfoto van het landgoed met daarin het centrum. Vervolgens wordt verteld dat een reiger dit ziet, wanneer hij met eten voor zijn jongen aan komt vliegen. Dan wordt ingezoomd op het nest in een oude eik, waarna telkens een stapje verder in de omgeving wordt gedaan; de tuin, het park en het bos. De afsluiting is algemeen en gaat over de mensen en het bos.

Na de diaserie volgt een groepsgesprek, waarin de leerlingen vertellen wat ze hebben gezien. Ook hier onderscheidt de doelgroep zich van andere: associaties vinden veel sneller plaats. Persoonlijke verhalen aansluitend op beelden uit de diaserie worden verteld. Hier werkt het klankbeeld dus stimulerend: het roept herinneringen op die te maken hebben met natuur en omgeving.

DE WANDELING

Een opdrachttocht door het bos, als voorbereiding op het poppentheater, waar de dieren van het bos de hoofdrol spelen. Tijdens de wandeling worden twee opdrachten uitgevoerd:

- het maken van afdrukken van boomschors (verschil tussen soorten, onderscheid kunnen maken tussen eiken en beuken)
- het boren in de bodem en het bekijken van een profielkuil (de verschillende lagen en de functie daarvan)

Daarnaast wordt gekeken naar de invloed van licht op plantengroei (verschil in ondergroei tussen naaldbos en loofbos) en worden bladeren en stukjes boomschors verzameld voor "het maken van een boom" (zie verderop).

HET POPPENTHEATER

Een verhaal over een zieke boom en de dieren in het bos, geschreven door Marian Menting. Elk heeft zijn eigen belang. De boom wil beter worden, de mol is bang voor zijn gangen als de boom instort, en de specht ziet zijn woning verloren gaan. Spinnen en ratten zien wel iets in boomkadavers; de rat is dol om schimmelende rotzooi en voor de spin is een oude dode boom aantrekkelijker dan een levende.

Eigenlijk een verhaal over het belang van de natuur, verpakt in een soort sprookje. Bij de oplossing van het zieke bomenprobleem (blaadjes worden er weer opgeplakt, zodat de boom weer kan ademen) worden de kinderen actief betrokken. Dialogen met de kinderen vinden gedurende het hele stuk plaats.

Na de voorstelling wordt, zoals ook na de diaserie het geval is, een groepsgesprek gehouden, waarin de kinderen vertellen wat ze gezien hebben en de oplossing uit het stuk gerelativeerd wordt.

Het inlevingsvermogen van kinderen uit het speciaal onderwijs blijkt telkens weer erg groot te zijn. Na afloop van het stuk vertellen zij de spelers wat ze gezien hebben, alsof het hier echte dieren in een echt bos betreft. Reacties tijdens en na de voorstelling zijn heel direct. De spin wordt uitgeschoold omdat hij zo gemeen was en de rat is ook niet bepaald populair. Al in het stuk komt echter naar voren dat de rat ook een afvalverwerker is en dat de spin ook heel nuttige functies kan hebben. Zonder spinnen komen er teveel vliegen en muggen.

HET MAKEN VAN EEN BOOM

In groepjes worden werkstukjes gemaakt met behulp van het meegebrachte materiaal uit het bos. De boom staat in het hele programma centraal en hier is gelegenheid om alle indrukken te visualiseren. Tot nu toe werd gewerkt met collages, maar op het ogenblik wordt dit onderdeel verder uitgewerkt en krijgt het poppentheater hierin een verlengde.

WANDELING DOOR HET KASTEEL

Deze afsluiting van het programma is bedoeld als uitsmijter. In een van de zalen staat een grote maquette van het landgoed opgesteld, waar gekeken kan worden naar de route die tijdens de wandeling door het bos is gelopen. Dit bezoekje wordt begeleid door een aantal vragen en opdrachten, die eveneens betrekking hebben op het uiterlijk van het gebouw en de geschiedenis ervan.

HET PROGRAMMA

Het dagje Groeneveld kan worden gevolgd door groepen van maximaal 20 leerlingen en worden aangevraagd bij het centrum voor bos, natuur en landschap. Op dinsdag, woensdag, donderdag en vrijdag.

Adres:
Groeneveld 2
3744 ML Maarn

Kees van der Meiden

ZEER MOEILIJK LERENDE KINDEREN EN NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE

In het schooljaar 1985-1986 was Heleen Sandbrink werkzaam bij de consulent nme van de Provinciale Waterstaat te Utrecht. Daarbij volgde zij de cursus Sociaal Onderwijs. Haar afstudeerscriptie was een combinatie van werk en studie: "Natuur- en milieueducatie aan zeer moeilijk lerende kinderen".

Om praktijkervaring op te doen gaf ze in dat schooljaar een middag in de week nme aan zeer moeilijk lerende kinderen. Zij verzorgde een lessenserie met als thema "water", een excursie naar de rioolwaterzuiveringsinstallatie en tuinwerk.

De leerervaringen, beschreven in de scriptie, kunnen wellicht door schoolbiologische diensten gebruikt worden bij het ontwikkelen van lessen en lesmaterialen voor zeer moeilijk lerende kinderen.

In dit artikel geeft zij de belangrijkste leerervaringen weer.

WELKE KINDEREN BEZOEKEN EEN ZMLK-SCHOOL?

Kinderen die een ZMLK-school bezoeken zijn niet te definiëren. Ze hebben echter één gemeenschappelijk kenmerk; ze zijn verstandelijk gehandicapt. Hun IQ ligt tussen 49 en 30. Ter vergelijking: een kind dat een "gewone" school bezoekt heeft een IQ van 80 of meer. Naast een verstandelijke handicap hebben sommige kinderen nog andere lichamelijke problemen zoals:

- een aangeboren afwijking, b.v. een klompvoetje
- een motorische stoornis. Het kind ziet en hoort goed. De binnenkomende prikkels van ogen en oren worden echter niet goed georganiseerd. Hierdoor kan het kind slechts kleine verschillen onderscheiden tussen cijfers, letters, voorwerpen en tekeningen. Het onderscheiden van figuren tegen een achtergrond levert problemen op. Ook kan het zijn dat de fijne motoriek tussen waarnemen en bewegen niet goed is afgestemd. Hierdoor hebben ze moeite met knippen, schrijven, kleuren, tekenen

en fietsen. Het gebeurt onregelmatig, soms met uithalen, dan weer klein

- een zintuigelijke handicap zoals slechtziendheid of slechthorendheid. Bij deze handicap komen geen of weinig prikkels binnen
- een ziekte zoals bijvoorbeeld epilepsie.

Veel kinderen hebben naast een verstandelijke handicap en lichamelijke problemen ook emotionele en/of sociale problemen. Bijvoorbeeld doordat ze niet geaccepteerd worden door de ouders of leeftijdsgenootjes.

HOE KAN MEN LESSEN EN LESMATERIALEN AANPASSEN AAN ZEER MOEILIJK LERENDE KINDEREN

- Tekeningen moeten aan een aantal eisen voldoen willen de leerlingen van een ZMLK-school er wat aan hebben;
 - * ze moeten groot zijn
 - * de lijnen moeten dik en duidelijk te onderscheiden zijn
 - * teveel tekeningen bij elkaar op een blad is onduidelijk; ze zien niet meer waar het in de tekening om gaat.

Tekeningen uit een kleurboek zijn vaak ideaal te gebruiken!

- Geschreven teksten moeten niet teveel informatie tegelijk geven. Het beste is om korte zinnen met een groot lettertype te schrijven. Houdt er wel rekening mee dat in een groep niet alle kinderen het kunnen lezen.
- Wanneer je iets vertelt zie je sommige kinderen je napraten. Dat komt in het begin vreemd over. Het is voor hen echter een manier om de informatie op te nemen. Vanzelfsprekend moeten moeilijke woorden vermeden worden. De kinderen denken vaak associatief. Dit betekent dat waarom-vragen geen zin hebben. Op de vraag "Waarom hebben plantjes bladeren?" kan je een antwoord krijgen van: "Worteltjes, stengeltje." Beter zou het zijn om te vragen "Wat doen de blaadjes?" Nu kunnen ze een antwoord op de vraag geven, nl. "Ademen". Zeer moeilijk lerende kinderen nemen woorden vaak letterlijk. In

een les waarbij we van een ijsblokje regen gingen maken vroeg ik "In welke vormen komt water nog meer voor?" Als antwoord kreeg ik "Golfjes". Hij had gelijk en ik moest mijn vraag dus anders stellen. Belangrijk is om informatie met eigen verhalen af te wisselen. Het houdt de aandacht er langer bij.

- De leerlingen kunnen zich niet lang concentreren. Daarom is het belangrijk om theorie met een doe-activiteit af te wisselen. Bijvoorbeeld na een praatje een tekening over het onderwerp maken of kleuren. Kleuren, knippen en plakken vinden ze niet kinderenachtig. Je kunt het ter afwisseling, als herinnering aan het onderwerp van de les of als beloning laten doen.
- Belangrijke leerstof kan men het beste meerdere keren op verschillende manieren terug laten komen. Dit omdat ze snel vergeten zijn wat er net gezegd is. Het korte geheugen werkt slecht. Het lange geheugen werkt des te beter. Wat er eenmaal in zit, is er moeilijk uit te krijgen en wordt zeer consequent toegepast. Een kind wat geleerd heeft om niet over te steken als het licht op rood staat zal dit nooit doen ook al heeft het kind zelf of de ouders erge haast.
- Vaardigheden die kinderen eenmaal aangeleerd hebben doen ze graag. Belangrijk is om bij het aanleren van de vaardigheid duidelijk te maken waar ze die activiteit mogen toepassen. De kinderen willen het geleerde namelijk thuis ook toepassen, wat in

sommige gevallen vervelende situaties kan opleveren. Zo had een leerling van de school leren boren en was deze vaardigheid ook thuis gaan toepassen.

- De 16 tot 20 jarigen van de ZMLK-school dus de VSO-ZMLK hebben een nivo dat overeenkomt met de 6 tot 8-jarigen van een gewone basisschool. Daarbij kan het nivo nogal verschillen binnen een groep. In elke groep zitten kinderen die niet kunnen lezen, terwijl andere kinderen wel kunnen lezen. Ook op andere terreinen kan zo'n nivo-verschil bestaan. Belangrijk is echter om de kinderen

ondanks het lage nivo niet kinderachtig te behandelen.

TOT SLOT

Werken met zeer moeilijk lerende kinderen is een heel aparte ervaring. Er is een grote verscheidenheid aan kinderen en mogelijkheden die elk kind bezit. De kunst is om die mogelijkheden zoveel mogelijk te benutten. Het plezier dat deze kinderen beleven aan het omgaan met planten en dieren is moeilijk te beschrijven. Feit is dat nme voor zeer moeilijk lerende kinderen om deze reden (naast verschillende andere redenen) zeker de moeite waard is.

Heleen Sandbrink

EEN MANIER VAN WERKEN MET...

In dit artikel vertellen twee leraressen van de Haagse "Inspecteur S. de Vriesschool" voor ZMLK hun ervaringen met een projekt tuinieren, het verwerken van de produkten en de boodschappen die gedaan moeten worden om met die producten tot een volledige maaltijd te komen.

DOELSTELLING

Het projekt heeft tot doel het zeer moeilijk lerende kind te helpen komen tot een voor hem/haar optimale vorm van zelfstandigheid voor zover het voor dit kind met zijn/haar speciale mogelijkheden en beperkingen haalbaar is, zodat het kind in zijn/haar milieu (gezin, gezinsvervangend tehuis etc.), werk en/of vrijetijdssituatie zo goed mogelijk kan functioneren. Dit jaarlijks terugkerende project starten we altijd op dezelfde manier. Dit wordt

bewust gedaan, omdat onze leerlingen optimaal functioneren in het herhalen van verworven zekerheden, die het zelfvertrouwen en de zelfstandigheid bevorderen.

In ons project komen de volgende onderdelen aan de orde:

- de bodem (onderzoek en geschiedenis)
- het opzetten van de tuin (meten van ruimten, indelen van die ruimten en dit overnemen op een plattegrond)
- het weer (jaargetijden en weerkalender)

- het groeiproces (zaaien, groeien, oogsten)
- verwerking naar consumptie
- het materiaal (gereedschap en kleding)

DE BODEM

In een kringgesprek op de tuin behandelen we de bodem. Door de gemeente is de grond bemest en voorgeploegd. In het gesprek met de leerlingen komt naar voren waar de te bewerken grond uit bestaat. Zand, aarde, klei en mest worden bekeken, gevoeld en vergeleken. Potjes met dit materiaal gaan mee de klas in, waar er vragen over worden gesteld als "Wat is dit?" en "Waar komt het vandaan?".

In het eerste jaar lag de klei in klonten op de tuin. De kinderen hebben ze toen met de hand fijn gemaakt.

Bij de vermenging van de bodem komen we tot een stukje geschiedenis. We vinden in onze bodem potscherven, glas, oude verroeste koeieringen en botjes. We vinden ook kleine beestjes als regenwormen, duizendpoten, pissebedden, mieren en oorwormen.

Als er bijvoorbeeld een pissebed wordt gevonden, trekt dat de aandacht van de kinderen. Alle kinderen worden er bij gehaald (groep gemiddeld 12 kinderen).

Vragen worden gesteld als "Waarom is er een pissebed in de tuin?". Zo gaat het met elk dier dat gevonden wordt. Pas op het moment dat zo'n diertje voorhanden is, is het mogelijk belangstelling op te wekken.

HET OPZETTEN VAN DE TUIN

Omdat hierbij meten en indelen aan de orde komen, gaan we uit van het eigen lichaamsbesef van de kinderen. Via het meten ontdekken ze hun eigen verschillen in handen, voeten enz.

Hiermee doorgaand komen we tot het opmeten van de klas met zijn stoelen, tafels, kasten, banken enz. Dit alles als voorbereiding voor de indeling van de tuin.

In de klas maken we op zeer grote schaal een plattegrond van de in te delen tuin. We gaan hierbij niet uit van een eigen tuin voor elke leerling, maar van een indeling van de te verbouwen gewassen.

Als plattegrond nemen we een stuk grijs etalagekarton van 50x70 cm. De plattegrond wordt bij stukjes en beetjes ingetekend met viltstiften. Hierbij worden de kleuren gebruikt die ook buiten te vinden zijn. Eerst worden buiten met de kinderen de "paadjes getrapt". We lopen met z'n allen heen en weer over de paden, zodat hen door het lopen duidelijk wordt wat pad is en wat niet.

Om het onderscheid duidelijk te maken tussen pad en bed, maken we ook gebruik van een goed herkenbare afzetting. Ieder bed is omgeven door een gekleurd touw, op de hoeken vastgezet met een stok. Iedere klas gebruikt hiervoor zijn eigen kleur om zo een inzicht te krijgen in de totale indeling.

Omdat de kinderen daar motorisch gezien behoefte aan hebben, zijn de paden breed.

Zo lopen ook de gewassen minder schade op. Deze afzetting blijft gedurende het hele projekt intact. Dit met het oog op het zelfvertrouwen en de zelfstandigheid. Elke keer als er gezaaid wordt, wordt in de klas een stukje van de plattegrond ingetekend. Op de tuin staat in het bed van bijvoorbeeld radijs een houten plankje met daarop een geplastificeerd plaatje van radijs.

HET WEER

Om onze leerlingen een indeling van het jaar te laten beleven, werken we vanuit hun eigen belevingswereld. De winter is gekoppeld aan het schaatsseizoen. Hierop aansluitend volgt in de lente het bewerken van de tuin. In de zomer is het dan oogsttijd en in de herfst wordt de tuin afgewerkt en opgeruimd. We werken met weerkalenders om te ervaren hoe de natuur verandert. Meer zon, warmer, minder neerslag, de invloed van de wind. Dit geeft aan wanneer het prettig of niet prettig is om te tuinieren, maar wel noodzakelijk.

De kinderen leren naar het weer te kijken door ze op een A4-vel met tekeningen van weertypen (wolken, regen ez.) aan te laten geven wat voor weer het is. Als ze dat na veel oefenen onder de knie hebben, wordt op een grote kalender elke dag door één kind ingevuld wat voor weer het is.

HET GROEIPROCES

Voorafgaande aan het inzaaien van de tuin maken we het groeiproces concreet door iedere leerling op zijn tafel een bakje sterrekens te laten zaaien en onderhouden. Hierbij ervaren ze wat water en warmte bewerkstelligen. Het snelle resultaat hiervan stimuleert het tuinieren.

Omdat we een weerkalender hebben ervaren, begrijpen we nu

ook een zaaikalender. Met behulp van deze kalender planten, zaaien en poten we de tuin in.

Om onze leerlingen dit planten, zaaien en poten optimaal te laten verrichten, begeleiden we ze hierin heel strak.

Bv. het zaaien van bieten.

Met behulp van de harksteel maken we een geultje.

In een bakje mengen we zaad en zand en zaaien samen (leerkracht en één leerling) een geultje in.

Zo wordt het hele bed ingezaaid, daarna pas dichtge maakt, dit om verwarring te voorkomen.

Om aan te geven dat we bieten gezaaid hebben maken we een plankje, voorzien van een afbeelding van een volgroeide biet en zetten dit vooraan in het bed.

Op de plattegrond, die we eerder maakten, komt dezelfde afbeelding. Zo wordt de hele tuin afgewerkt.

In ons kringgesprek bepalen we wat het zaadje nodig heeft om uit te groeien tot een plantje. We komen tot licht, water en voedsel. Tevens leren we onderscheid te maken in het plantenrijk:

- a. sierplanten en bloemen
- b. consumptieplanten en vruchten
- c. onkruid.

Om het groeiproces concreet te maken trekken we iedere tuinles één plantje, van hetgeen we zaaiden, uit de grond (bv. de bieten). De leerlingen krijgen zo een beeld van hetgeen zich in de grond afspeelt. Op deze manier groeien we naar het oogsten van hetgeen we gezaaid, geplant of gepoot hebben toe. We tonen hiermee tevens aan, welk deel van de plant geschikt is voor consumptie en dat ieder plantje, dat er anders uitziet dan de afbeelding op het plankje, in

Veel gehandicapten en bejaarden doen aan tuinieren. Dat kan in de zin van hobby of recreatie, maar ook vanuit educatieve, recreatieve, creatieve of therapeutische doelstellingen. Kinderen doen dit in de schoolwerktuin of via het kinderrevalidatiecentrum. Volwassenen vanuit een internaat, opleidingscentrum, ziekenhuis, gezinsvervangend tehuis of aktiviteitencentrum en ouderen bijvoorbeeld via het verpleeg- of verzorgingstehuis, op het dagbehandelingscentrum of in de volkstuin.

In dit boek geven praktijkvoorbeelden mogelijkheden en doelstellingen weer. Een beschrijving van categorieën van gehandicapten en daarbij passende tuin(bouw)mogelijkheden tonen een realistisch beeld. De uitgebreide aandacht voor tuinarchitectuur met invulling van inrichtingsmogelijkheden en te gebruiken elementen, biedt de hulpverlener en tuindeskundige in het werkveld meer duidelijkheid. Dit geldt ook ten aanzien van gereedschappen en andere hulpmiddelen. De gehandicapte of bejaarde medemens staat tussen twee werelden die elkaar hier ontmoeten in de tuin. Het boek vormt met onder andere een historische terugblik, een bespreking van diverse relevante onderwijssectoren overzichtelijke, maar uitgebreide informatie. Dit maakt het ook mogelijk docenten kennis en inzicht te bieden aan hun studenten over wat men in ons land "aangepast tuinieren" noemt.

Het geheel is ook afgestemd op Nederlandstalig België.

Herman Berteler: "Gehandicapten en bejaarden in de tuin(bouw)"

("Aangepast tuinieren?")

ISBN 90 224 1177 7

NUGI 411/725

Verschijnt in de PM-reeks.

Prijs: ± f 42,50

AANGEPASTE TUINEN EN PARKEN IN NEDERLAND

Er is veel belangstelling voor informatie over het aangepast tuinieren. Met name voor adressen van aangepaste tuinen die te bezichtigen zijn. Uit een onderzoek bleek dat een groot aantal tuinen openstaat voor belangstellenden. Men vindt het van groot belang dat de informatie over aangepast tuinieren verspreid wordt en dat ook anderen daarvan gebruik kunnen maken.

Deze toegankelijke tuinen zijn in de brochure "Aangepaste tuinen en parken in Nederland" gerubriceerd en worden er kort in beschreven.

De brochure geeft op deze wijze een beeld van alle grote en kleine aangepaste groenhoekjes in Nederland. Hier kan men met eigen ogen zien wat er zoal mogelijk is op het gebied van aanpassingen en hulpmiddelen om het tuinieren inderdaad voor nagenoeg iedereen toegankelijk te maken.

Een tuin bij een bejaardentehuis ziet er anders uit dan een tuin bij een school voor speciaal onderwijs. Iedere tuin heeft zijn specifieke kenmerken die passen bij de aard en de behoefte van de tuinders die er in werken. De tuinen van al deze organisaties en instellingen zijn niet zo maar vrij toegankelijk. Het is absoluut noodzakelijk van tevoren een afspraak te maken met de bij de tuin genoemde contactpersoon. Als uitzondering daarop gelden natuurlijk de parken en plantsoenen.

De keurig verzorgde brochure kan besteld worden door overmaking van f 5,40 op postrek. 5190468 t.n.v. Stichting "Groen en Handicap" te Zwolle onder vermelding van "A.T. en P, in Ned.".

Maarten de Jongh